

John Korojia S.

John Kousgård Sørensen

6. december 1925 – 10. januar 1999

Af Gillian Fellows-Jensen

Da John Kousgård Sørensens senest offentliggjorte videnskabelige publikation udkom posthumt i 1999, var der gået mere end et halvt århundrede, siden hans første artikel blev trykt i 1949. Halvtreds års flittigt arbejde har efterladt sig en imponerende publikationsliste, der har sat mange blivende spor i faget nordisk filologi i almindelighed og i nordisk navneforskning i særdeleshed.

John Kousgård Sørensen blev født i København den 6. december 1925 som søn af pianist og organist Erik Sørensen og hustru Astrid, født Olsen. Han blev efterhånden selv en habil pianist og en kyndig og skønsom musikkender og efter studentereksamen fra Østre Borgerdydskole i 1944 overvejede han at studere musik. Efter hvad han selv fortæller, var det, fordi han ikke nåede frem til en optagelsesprøve i rette tid, at han opgav musikstudiet og i stedet for valgte at studere nordisk filologi. Jeg kan ikke tro andet end, at hans for sene ankomst til prøven må have været mere eller mindre bevidst, for i de næsten fyrre år vi var kolleger, har jeg aldrig oplevet, at dette pligtopfyldende menneske er kommet for sent til en aftale, undtagen selvfølgelig når togene på Kystbanen svigtede.

Hans første år på Københavns Universitet faldt sammen med besættelsens sidste år. Kousgård indrømmer selv, at det var noget ufortjent, at han bestod den mundtlige prøve til filosofikum, da han på uforklarlig måde kom til at forveksle Thomas Hobbes med David Hume. Det har nok spillet en rolle både for fejltagelsen og for den milde bedømmelse, at prøven fandt sted dagen efter Danmarks Befrielse den 5. maj 1945. Senere viste han sig at være en yderst flittig student, der alligevel fandt tid til at spille fodbold i AB. Han fulgte blandt andet professor Johannes Brøndum-Nielsens undervisning i sproghistorie, og dennes detaljesøgende metoder kan tydeligt spores i nogle af Kousgård Sørensens egne sproghistoriske undersøgelser, for eksempel i hans allerførste artikel, der blev trykt i tidsskriftet *Sprog og Kultur* i 1949. Heri gransker han

Thomas Kingos privatortografi på den samme omhyggelige og måske lidt spidsfindige måde, som vi filologer plejer at anvende på retskrivningen i middelalderlige håndskrifter i vores forsøg på at identificere skriverne eller datere eller lokalisere håndskrifterne. Kousgårds nærstudium af syv digte bevaret fra Kingos egen hånd og 49 breve og andre egenhændige dokumenter fra perioden 1673 til 1701 kunne afsløre, at Kingos retskrivning i modsætning til samtidens ortografi var relativt konsekvent, og at Kingo var lydhør over for ændringer i normen. Den unge Kousgårds dom over Kingos ortografi kunne passende bruges om hans egen indsats gennem et langt forskerliv. Han var altid konsekvent men alligevel på forkant med videnskabelige fremskridt.

Kousgård blev magister i nordisk filologi i 1951, og samme år blev han ansat som amanuensis på Stednavneudvalgets kontor. Det var nærmest en beskæftigelsesmæssig tilfældighed, der førte til, at han blev navneforsker. Arbejdet var ret rutinepræget, og han klarede det en del af tiden ved siden af værnepligt i Civilforsvaret. De øvrige medarbejdere på kontoret var dog rare og omgængelige, og de mørke, trange, snuskede og utætte lokaler oven på Universitetsbiblioteket i Fiolstræde havde en egen spartansk form for hygge. Fra 1954 fik den energiske magister tilladelse til at bruge en tredjedel af sin arbejdstid på at skrive en afhandling om stednavne, som skulle forsvares som disputats. Allerede i 1955 udgav han en udmærket oversigtsartikel 'De tidligste tider', der handler om stednavne og administrationshistorie, et emne han vendte tilbage til ved flere senere lejligheder.

Og i 1957 kom en artikel på engelsk: '*Tul-, tof-* in Danish Place-names', i *Acta Philologica Scandinavica* 23. Indholdet i artiklen og det, at den er forfattet på engelsk, viser, at Kousgård allerede klart har indset, at navneforskeren både må tage hensyn til resultater opnået i andre lande og lægge sine egne resultater frem på et af hovedsprogene, således at de kan blive til nytte for det flertal af forskere, der ikke kan læse nordiske sprog. Han havde allerede deltaget i én international navneforskerkongres i Salamanca i 1955 og blev senere en regelmæssig deltager i disse kongresser, der foregår hvert tredje år: i 1958 i München og i 1961 i Firenze. Kousgård Sørensens hustru Solveig fulgte trofast med ved alle sådanne lejligheder. Hun var ikke alene et praktisk menneske, der styrede husholdningen og familiens økonomi med sikker hånd, men et

glad menneske, der gerne deltog i navneforskernes sociale sammenkomster, og en meget omhyggelig hjælp med korrekturlæsning, registerfremstilling og andre tid- og omhukrævende opgaver.

Kousgård opretholdt de venskabelige forbindelser, han knyttede med navneforskere i mange fremmede lande livet igennem, og han udnyttede disse til at fremme det overordnede mål med internationalt samvær – videnskabens fremme. Han nød stor anseelse i udlandet. Han blev æres-vicepræsident for English Place-Name Society, medlem af Kungl. Gustav Adolfs Akademien og Vetenskaps-societeten i Lund og æresdoktor ved Uppsala Universitet. I tidens løb blev han tildelt flere svenske hæderspriser.

Disputatsen, frugten af Kousgårds delvise frikøb fra pligtarbejdet på Stednavneudvalgets kontor, udkom i 1958. Titlen på afhandlingen er *Danske bebyggelsesnavne på -sted*. Det blev det første bind i udgivelsesserien *Navnestudier* og et godt varsel for seriens fremtid. Kousgård selv var eneforfatter til ikke færre end tolv af seriens bind og bidrager til yderligere fire. Desuden afspejles hans indflydelse i større eller mindre grad i alle de resterende bind. Kousgårds disputats *Danske bebyggelsesnavne på -sted* er en monografi over en enkelt type af danske stednavne. Der regnes ikke kun med navne i det nuværende Danmark men med alle navne på *-sted* af dansk oprindelse, også dem i Skåne, Blekinge og Sydslesvig. Den direkte model for disputatsen var Kristian Halds banebrydende disputats om *De danske Stednavne paa -um* fra 1942, der behandler navnenes etymologi og efterleddets morfologi og betydning. Kousgård går dog videre end Hald og foretager også en kritisk vurdering af de gængse metoder til datering af bebyggelsesnavne. Selv om disputatsen først og fremmest er en lingvistisk afhandling, der afspejler forfatterens sproglige akribi, bliver flere slags ikke-lingvistiske vidnesbyrd også udnyttet. En af konklusionerne, som Kousgård nåede frem til, var, at man måtte erkende, at man ikke vidste så meget om stednavnenes datering, som hidtil antaget. Denne erkendelse gav stødet til megen videre forskning i emnet, blandt andet af Kousgård selv.

Et vigtigt delkapitel i disputatsen behandler personnavne som forled i navne på *-sted*. Kousgård analyserer de optrædende personnavne meget klart og grundigt. Ti år senere var jeg selv meget taknemmelig over at kunne basere klassificeringen af personnav-

nene i min disputats om nordiske personnavne i Danelagen på Kousgårds arbejde her. Personnavne forekommer ikke så hyppigt i navne på *-sted* som fx i navne på *-lev* eller navne på *-torp*. Han finder, at de personnavne, der er forled i navnene på *-sted* på øerne, gør indtryk af at være ældst, at de fåtallige nørrejyske navne synes at være relativt gamle, medens der i Skåne findes nogle navne, der kan være gamle, men flere, der er unge. Personnavnene i de syd- og nordslesvigske stednavne har med få undtagelser vikingetidskaraktter. Denne situation tolker han derhen, at stednavne på *-sted* indtager en kronologisk mellemstilling mellem navne på *-lev* og navne på *-torp*. De ældste af navnene 'kan være jævnaldrende med størsteparten af lev-navnene, men typen bliver først mere anvendelig i århundrederne før vikingetiden og er i nogle egne produktiv også i vikingetiden'. Analysen af de andre forled i navnene på *-sted* peger i den samme retning, og en sammenligning med svenske navne på *-stad* og tyske navne på *-stedt* overbeviser forfatteren om, at navnene på *-sted* i Danmark er opstået uafhængigt af de svenske og tyske navne.

I det samme år som disputatsen udkom endnu en vægtig publikation fra John Kousgård Sørensen's hånd. Det var bind 13 i serien *Danmarks Stednavne* med titlen *Svendborg Amts Bebyggelsesnavne*. Indsamlingen af materiale fra forskellige arkiver til komplettering af Stednavneudvalgets samlinger for Svendborg Amt havde været i gang siden 1945, og der havde også været foretaget fonetiske optegnelser af den lokale udtale af bebyggelsesnavne og optegnelser af de naturnavne, som de lokale indbyggere stadig huskede. Under sin ansættelse på Stednavneudvalgets kontor havde John Kousgård Sørensen deltaget energisk i alle disse processer, og mange var de anekdoter, han kunne fortælle om, hvordan det havde været for en københavner at komme ud blandt den fynske landbefolkning. Optegnelserne foregik på cykel, tit sammen med fru Solveig, og Kousgårds dramatiske beskrivelser af, hvordan man kunne holde en stor gøende hund på afstand ved hjælp af en cykel, indtil ejermanden kom frem og pacificerede dyret, har oplivet mangen en frokostpause på Institut for Navneforskning i de senere år, hvor optegnelserne foregik i bil, og man kunne nøjes med at rulle bilruden ned og blive i vognen, indtil hundens ejer viste sig.

I *Svendborg Amts Bebyggelsesnavne* behandler Kousgård navnene

fra den sydøstlige del af Fyn. Navnene i den nordvestlige del af øen behandlede han senere i bind 14 i *Danmarks Stednavne, Odense Amts Bebyggelsesnavne*, der udkom i 1969. Kousgård havde ikke haft frie hænder i tilrettelæggelse af disse to bind. Det første bind af *Danmarks Stednavne* udkom allerede i 1922, og dets forbilleder var norske og svenske stednavneudgaver. De enkelte bind i *Danmarks Stednavne* ligner stort set hinanden. En ganske kortfattet indledning med en nødtørftig beskrivelse af egnens bebyggelseshistorie, en alfabetisk gennemgang af de hyppigst forekommende efterled og endelser i navnene, fortegnelser over anvendte kilder og litteratur og en beskrivelse af dialekterne og lydbetegnelsen bliver efterfulgt af en gennemgang af de enkelte navne. Disse er ordnet topografisk med købstæderne først, efterfulgt af herrederne. Inden for herrederne er navnene ordnet alfabetisk og sognevis. Tolkningerne er gerne ordknappe. Den hyppigst forekommende form for tolkning er en angivelse af forled og efterled i et navn, eventuelt med krydshenvisninger til identiske eller lignende navne i andre amter. For den kyndige navneforsker og bebyggelseshistoriker er det fuldt tilstrækkeligt, men jeg ved af erfaring, at den interesserede lægmand tit er skuffet over, hvad han finder eller navnlig ikke finder i bøgerne. Man kan dog ikke bebrejde Kousgård, at han skrev bøgerne efter Stednavneudvalgets anvisninger, og det må også siges, at der er flere oplysende og forklarende kommentarer i hans to bind af *Danmarks Stednavne* end i de fleste af de foregående bind. I sammenligning med den tilsvarende men noget mere brugervenlige engelske serie finder jeg den asketiske danske serie lidt utilnærmelig. Dens videnskabelige redelighed er der dog intet at udsætte på.

At Kousgård Sørensen ikke selv var tilfreds med forelæggelsesformen i *Danmarks Stednavne* lagde han ikke skjul på, og i 1992 holdt han et indlæg på et symposium i Tórshavn med titlen 'Stednavneudgavers brugerkredse', i hvilket han efterlyste fornuftige begrundelser for vedblivende at præsentere materialet på den engang vedtagne måde. Han spurgte, hvem bøgerne er skrevet til, og hans svar var, at de favoriserer lokalhistorikere på bekostning af de øvrige målgrupper, inklusive sproghistorikere. Han slog til lyd for, at der skulle eksperimenteres lidt med forelæggelsesformen. En mulighed ville være, mente han, at adskille dokumentationen og analysen. I analysedelen skulle der være kapitler om, hvad navne-

ne fortæller om sprog, kultur og natur og endelig navnedatering. Bogen skulle slutte med en alfabetisk fortegnelse, der fører brugeren hen til de steder i dokumentationsdelen og analysedelen, hvor navnene anføres og omtales. Jeg er enig med Kousgård i, at regionaludgaverne kunne blive meget mere brugervenlige end de, der er udkommet hidtil, men jeg er ikke helt sikker på, hvordan en udgave forberedt i henhold til Kousgårds forslag ville fungere. Det er under alle omstændigheder ærgerligt, at han ikke nåede at lave en forsøgsudgave. Det er ikke sikkert, at den ville være blevet modellen for fremtidige udgaver, men den ville utvivlsomt have været spændende og givende læsning. Kousgård var nemlig en sand mester i at presse alle mulige slags oplysninger ud af et stednavnemateriale.

Jeg vil gerne ganske kort nævne nogle få eksempler på det. I et foredrag holdt i Uppsala i 1977 med titlen 'Toponymic Evidence for Administrative Divisions in Denmark in the Viking Age' beskrev han, hvordan navne på administrative inddelinger som sysler og herreder kan fortælle noget om administrationshistorie, der ikke kan udledes andetsteds fra. I artiklen 'Marknavne og arkæologi' fra 1964 demonstrerer han, hvordan marknavne der indeholder ord som *dys*, *stendys*, *stenkiste* og *stenstue* tit kan oplyse om oldtidfundenes beliggenhed, antal og art, også når mindesmærkerne selv er forsvundet for stedse. Artiklen 'Nor i Danmark' fra 1985 er en overbevisende demonstration af, at stednavneleddet *nor*, der fortrinsvis forekommer i Syddanmark med betydningen 'vandsamling, som har forbindelse med havet gennem et snævert udløb', ikke er et resultat af svensk påvirkning i vikingetiden. Ordet må have udviklet denne betydning i de syddanske dialekter i senmiddelalderen. Endelig vil jeg gerne pege på nogle afhandlinger om emnet religionshistorie. I den tysksprogede artikel 'Gudhjem' fra 1985 gennemgår Kousgård elleve nordiske stednavne med de moderne former *Gudhjem*, *Gudum*, *Gudme* eller *Gudhem*. Navnet er en appellativ sammensætning med betydningen 'Gudernes hjem', og de elleve navne har sandsynligvis været båret af bebyggelser, der har ligget centralt i hedenske sakrale miljøer. I artiklen 'The change of religion and the names' fra 1990 demonstrerer Kousgård, at den kristne kirke i Danmark ikke forsøgte at udrydde stednavne med hedensk konnotation, og de mange oprindeligt hedenske navne, der faktisk overlevede religionsskiftet i Danmark, er præsenteret i

en udmærket oversigtsartikel 'Haupttypen sakraler Ortsnamen Südsckandinaviens' fra 1992.

Den første artikel, som Kousgård skrev om et enkelt stednavn, udkom i *Sydsvenska Ortnamnssällskapetets Årsskrift* i 1960 med titlen 'Lackalänga'. Det er navnet på en sogneby i Skåne, godt 10 km nordvest for Lund. Lackalänga havde tidligere været tolket på flere forskellige måder, ingen af dem fuldt tilfredsstillende efter Kousgårds mening. Han argumenterer overbevisende for, at efterledet er et olddansk *længia* 'noget langstrakt' og forledet **Lakka*, det gamle navn på det vandløb, som passerer Lackalänga, og som nu kaldes Vegarännan. Denne artikel kan siges at være den første og lovende forløber for Kousgård Sørensens hovedværk inden for navneforskningen, det monumentale ottebindsværk *Danske sø- og ånavne*, som udkom i tiden mellem 1968 og 1996, et projekt han selv beskrev i en meddelelse i Videnskabernes Selskab den 1. maj 1997. I de første syv bind behandler han i alfabetisk rækkefølge hele det danske sø- og ånavnemateriale, inklusive navne fra Skåne, Sydslesvig, Danelagen og Normandiet. Før han gik i gang med udgivelsen havde han sat sig ind i den omfattende litteratur vedrørende vandløbsnavne. Han havde fastlagt, hvilke navne han ville tage med og endda skitseret de konklusioner, han ville drage i det ottende bind. Der behandles navne på 16.175 søer og åer. Der er i alt 6.530 forskellige navne, og det til trods for at både sprogligt mindre interessante navne af typen Odense Å og mange yngre navne ikke er medtaget. Som påpeget af min kollega på Institut for Navneforskning, dr.phil. Bent Jørgensen, i en anmeldelse af værket i *Danske Studier* 1997, skal *Danske sø- og ånavne* særlig roses for finpudsningen af den såkaldte navnekompleksmetode til identificering af ikke-selvstændigt overleverede hydronymer. Når der langs en 4 km lang strækning af Vejstrup Å, tidligere *Sortebæk*, på Fyn findes navnene *Sortebro*, *Sortemose*, *Sortebjerg* m.fl., udgør disse navne et kompleks, som får sin mest enkle forklaring, hvis man antager, at det fælles topografiske element, der binder dem sammen, nemlig bækken, oprindeligt har båret navnet *Sorte*, gammeldansk *Swarta*. Det betyder også, at der er store chancer for at finde et gammelt ånavn som forled i et stednavn, der har et efterled med en demonstreret forkærlighed for at have et vandløbsnavn som forled, fx *bro*, *vad*, *munding* og *brink*.

Som led i sin forberedelse til udgivelse af *Danske sø- og ånavne*

måtte Kousgård selvfølgelig tage stilling til den tyske sprogforsker Hans Krahes idé om de europæiske vanddragsnavnes fællesskab baseret på en tilblivelse i før-særsproglig, proto-vestindoeuropæisk tid. I en artikel fra 1972 'Danmark og Gammeuropa' gennemgik Kousgård Krahes teori i lyset af danske hydronymer og spåede, at 'de kommende årtiers forskning vil vise, om Krahes tanke var bærekraftig, eller om den blot blev et skud i tågen'. Nået til vejs ende ved bind 8 i *Danske sø- og ånavne* tager Kousgård stort set afstand fra Krahes forslag for Danmarks vedkommende. Han konkluderer dog, at efter retablering af mange gamle primære formationer, som for eksempel *Swarta*, er det danske hydronymsystem bragt på linje med de tilsvarende systemer, bl.a. i Skandinavien og på vestgermansk område. Han foreslår ikke nogle mere præcise dateringer men mener, at de ældste af de danske navne kan være meget gamle. Med mange forbehold, især for den ældste gruppes vedkommende, grupperer han disse meget gamle navne inden for sprogperioderne før-indoeuropæisk, indoeuropæisk, germansk og fællesnordisk. I mangel på ældre kilder til navnene i Danmark vil det næppe nogensinde blive muligt at udtale sig med større sikkerhed, end Kousgård gør her.

Stednavnedatering er en meget vigtig og meget vanskelig opgave. Selv om hydronymer med deres formodede meget høje alder er de mest problematiske, er det heller ikke helt nemt at datere navne på andre lokaliteter, særlig dem hvortil der kun er lokalt kendskab. I artiklen 'Om datering af naturnavne' fra 1962 gennemgår Kousgård de holdepunkter, man har for at placere de enkelte naturnavne i tid. Han når til det resultat, at den sikreste metode til en datering af vore naturnavne må baseres på indre, sproglige grunde, fx om de er undergået bestemte lydudviklinger, om gamle bøjningsforhold er bevaret i dem, eller om de indeholder ordmateriale, der kan dateres. For bebyggelsesnavnenes vedkommende er det vigtigt at skelne mellem dateringen af den enkelte bebyggelse og dateringen af dens navn. Midt i 1970'erne blev den ellers rolige og venlige Kousgård Sørensen involveret i en noget følelsesladet diskussion om danske landsbyers alder. Den opstod i kølvandet på et fynsk projekt, *Landsbyens opståen og udvikling indtil de store matriklers tid*. Her blev det konstateret, at der ikke i én eneste af de 10-15 fynske landsbyer, der blev undersøgt, var arkæologiske spor af bosættelsen i tiden fra ca. 200 til 1000, selv om samtlige

bebyggelser havde navne fra før-vikingetiden fx *Marslev* og *Rønninge* eller fra vikingetiden fx *Ladby* og *Kølstrup*. Den kendsgerning undrede ikke Kousgård, der altid havde været klar over, at dateringen af stednavne kun vedrørte navnet og ikke nødvendigvis den bebyggelse, der nu bærer navnet. Kousgård var heller ikke tilbøjelig til at være enig med historikeren Niels Lund, der blandede sig i diskussionen med en hypotese om, at mange danske stednavne på *-torp* med personnavne som forled kunne have fået deres navne ikke efter en lav-social bonde, der grundlagde torpen i vikingetid eller senere, men efter en mere fornem mand, som havde fået den overladt til brug som tak for udførte tjenester, en idé som Niels Lund havde fået inspiration til fra forholdene i Danelagen, hvor overdragelser af denne type vides at have fundet sted. Kousgårds indvendinger blev formuleret skarpt i en artikel fra 1981 'Stednavnene og bebyggelserne, ældre?, samtidige?, yngre?'. Efterhånden faldt sindene til ro blandt middelalderfolkene, og der var almindelig enighed om, at navneforskere, arkæologer og historikere havde meget at lære fra hinanden, men at de først og fremmest måtte lære at forstå hinandens teorier og metoder. Man nåede også til en bred erkendelse af, at i det første årtusinde efter Kristi fødsel flyttede landsbyerne rundt inden for deres territoriale grænser, og at det er den sandsynlige årsag til de manglende oldtidsfund i og omkring de nuværende landsbyer.

Kousgård Sørensen har i hvert fald gjort sit til, at arkæologer og historikere har gode muligheder for at sætte sig ind i navneforskningens metoder. Sammen med Vibeke Christensen/Dalberg har han udgivet en meget grundig lærebog i to bind med titlen *Stednavneforskning*. Bind 1 hedder 'Afgrensning, Terminologi, Metode, Datering' og udkom i 1972. Bind 2 hedder 'Udnyttelsesmuligheder' og udkom i 1979. Dette værk har været en guldgrube for navneforskere over hele Norden, og det har også vist sig at være nyttigt for historikere og arkæologer. Det var i første række udarbejdet for universitetsstuderende, men jeg ved af erfaring, at den gennemsnitlige student finder det vanskeligt tilgængeligt. På kraftige opfordringer fra udlandet blev flere kapitler af værket oversat til engelsk, dels kapitlerne med relevans for bebyggelseshistorie i 1978, dels kapitlerne om hvad stednavne kan fortælle om sproghistorie og socialhistorie i 1991. Som den, der har oversat disse kapitler til engelsk må jeg desværre tilstå, at bibeholdelse af danske

eksempler har gjort dem noget fremmede i hvert fald for læsere på de britiske øer, der ikke fuldt ud forstår den store betydning *Stednavneforskning* 1 og 2 har fået i hjemlandet og det øvrige Norden.

Sideløbende med stednavneforskning beskæftigede Kousgård sig også med personnavne. Allerede i 1953 skrev han en anmeldelse af første halvbind af Tilnavne-delen af *Danmarks gamle Personnavne*, og i løbet af de følgende 40 år kom der mange afhandlinger fra hans hånd om forskellige aspekter af dansk personnavngivning. Flere af dem omhandler de forskellige former af efternavne, der har været båret af danskerne gennem tiderne. Teoretisk vigtig er artiklen 'Tilnavne og slægtsnavne. Et diskussionsoplæg' fra 1975, hvori han skelner mellem på den ene side tilnavne som individual-karakteriserende navne og på den anden side fornavne og slægtsnavne som individual-benævrende navne, vendinger der er blevet brugt af mange nordiske navneforskere siden da. Vigtig er også artiklen 'Patronym. Term og Begreb' fra 1983, hvori han understreger, at termen patronym kun med rette kan bruges om et proprialt tillæg til en navnebærers fornavn, der angiver denne som værende barn af den mand, hvis navn indgår i tillægsnavnet, altså et primærpatronym, fx *Thorkels sun* i *Magnus Thorkels sun*, nævnt i *Necrologium Lundense* i 1100-tallet, og om et mandspatronym, der er undergået en funktionsændring fra tilnavn til familienavn, et sekundærpatronym, fx *Jensen*, som i mit efternavn, der oprindeligt var min mands farfars primærpatronym.

Kousgård har skrevet to bøger om *Patronymer i Danmark*. Bind 1, der beskæftiger sig med 'Runetid og Middelalder', udkom i 1984, og bind 2 'Nyere Tid og Nutid' udkom i 1997. Det sidste fører historien ajour og slutter med en forklaring på den nuværende overvægt af *-sen*-efternavne i Danmark. Det beror på de love og forordninger, der kom fra administrationen, og hvis hensigt desværre ikke blev forstået af præsterne, der skulle føre dem ud i livet. Mens han arbejdede på de to bøger, fremlagde Kousgård flere mindre undersøgelser over diverse former for tilnavne, der har været i brug i Danmark, fx artiklen 'Danmarks »lærde« slægtsnavne' i 1980, hvori han diskuterer de pseudo-klassiske navne som *Pontoppidan* og *Wellejus*, og to artikler fra 1985 'Hustrunavne', der behandler navne som *Ellen Pederskone*, *Ellen Peders* og *Ellen Smeds*, og 'Stednavne som efternavne', der behandler efternavne som *Fridericia* og *Østergård*.

Også fornavne har været genstand for Kousgårds opmærksomhed. Det er fx tilfældet i artiklen 'Odinkar og andre navne på *-kar*' fra 1974, hvori han viser, at navnet Odinkar ikke, som man måske kunne tro, indeholder gudenavnet *Odin* men et olddansk ord, der betyder 'raseri, galskab', i artiklen 'Janus og Japetus, lærde renaissance-fornavne' fra 1989, og så sent som i 1994 i artiklen '*Ida* og *Adelaide*. En historie om opkaldelser i 1800tallet', hvori han let og elegant diskuterer værker af Frederikke Brun, Friedrich Matthiesson, J. M. Thiele og H. C. Andersen, med sideblik til det franske kongehus og Beethoven.

To personnavneprojekter, som det desværre ikke lykkedes for Kousgård at få sat ordentlig gang i, er 'Den eftermiddelalderlige personnavneordbog', der skulle være en fortsættelse af *Danmarks gamle Personnavne*, og 'Ordbog over urnordiske personnavne'. Han har argumenteret for nødvendigheden af begge disse projekter ved flere lejligheder og deltaget ivrigt i planlægningen af dem og ved formulering af ansøgninger om økonomisk støtte. Forhåbentlig vil den nye generation af navneforskere sørge for, at disse projekter ikke går i glemmebogen.

Det er klart, at John Kousgård Sørensen fortrinsvis vil blive husket som navneforsker, men det skal ikke glemmes, at han fra 1969 til 1994 var professor ikke kun i navneforskning men i dansk sprog i dets helhed, og at han underviste og forskede samvittighedsfuldt i alle de fag, som han følte sig ansvarlig overfor, fx sproghistorie, østnordisk, gotisk, runeforskning, leksikografi og ordsprogsforskning. Blandt vigtige forskningsresultater i disse grene af nordisk filologi vil jeg her nøjes med at nævne hans grundige beskrivelse af sproget i 'Roskildebispens jordebog' fra 1960, der munder ud i den konklusion, at sproget afspejler en tæt forbindelse mellem bispestolen i Roskilde og det kongelige kancelli omkring år 1400, da Roskildebispens også var indehaver af embedet som øverste kansler.

Kousgård var en glimrende pædagog og en mester i at forklare vanskelige begreber på en letfattelig måde. Han forstod også at aktivere de studerende til at medvirke i timerne. Han svarede altid beredvilligt på deres mere eller mindre begavede spørgsmål. Han var også god til at planlægge og lede spændende og udbytterige ekskursioner for de studerende, ikke alene udflugter hjemme i Danmark men også rejser i Norden og i Danelagen og Normandiet.

Det er trist, at tiltagende tunghørhed i de senere år tvang ham til at lade sig frikøbe fra undervisningen. Han havde forstået at knytte undervisning og forskning tæt sammen og at lære eleverne, hvad det vil sige at være forsker.

Han havde en særlig evne til at opmuntre yngre kolleger og anspore dem i deres forskning. Da han fyldte 60 år fik han overrakt et festskrift med titlen *Mange bække små*, forfattet af medarbejdere og studerende ved Institut for Navneforskning. Ikke færre end tre af de nuværende ansatte på instituttet blev opmuntret af ham til at skrive doktordisputater. Han blev også tit på grund af sine vidtspændende kundskaber i faget navneforskning bedt om at være med i udenlandske bedømmelsesudvalg.

Det var ikke kun i navneforskning, han fik lærlinge. Der er flere af de studerende, som fulgte hans kurser i leksikografi, der siden har fået beskæftigelse ved de forskellige ordbogsprojekter her i landet og på Færøerne. Både *Ordbog over det norrøne prosasprog*, *Gammeldansk Ordbog* og *Den Danske Ordbog* har nydt godt af hans råd og vejledning i planlægningsfaserne og senere. Særlig fortjenstfuld var hans indsats for udforskningen af de danske ordsprog. Sammen med en tidligere elev, Iver Kjær, har Kousgård arbejdet med udgivelsen af danske ordsprogssamlinger i serien *Danmarks gamle Ordsprog*, hvis første bind udkom i 1977. Dette bind, seriens bind II, var Kousgårds udgave af to hidtil utrykte ordsprogssamlinger, den ene fra omkring år 1600, den anden fra 1607. I 1980 fortsatte han med udgivelsen af bind VI med forskellige samlinger fra det 17. århundrede, og i 1988 kom bind VII:2 med anden del af Peder Syvs Danske Ordsprog. Selv om serien ikke var helt færdig ved Kousgårds død, for der mangler stadig et tekstbind og et sammenfatnings- og registerbind, så er der gode udsigter til, at disse bind vil udkomme inden alt for længe.

Det skal også nævnes, at *Danmarks gamle Ordsprog*, *Gammeldansk Ordbog* og *Den Danske Ordbog* alle hører hjemme i udgiverselskabet Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, som Kousgård blev medlem af i 1972. Han var medlem af selskabets bestyrelse fra 1985 til 1996, de sidste fem år som formand, en post han varetog med sædvanlig pligtopfyldende omhu. I 18 år, fra 1973-91, var han medlem af Den Arnamagnæanske Kommission, udpeget af konsistoriet ved Københavns Universitet. I denne egenskab var han ikke alene med til at planlægge *Ordbog over det norrøne prosasprog*, men han blev og-

så medlem af det udvalg, der skulle foretage fordelingen af de arnamagnæanske håndskrifter mellem København og Reykjavík efter Folketingets beslutning af 1965 om at udlevere en del af samlingen til Island. Udvalgets fire medlemmer, to fra Island og to fra Danmark, skulle gennemgå samtlige håndskrifter og arkivalier og gøre indstilling om, hvilke af disse der måtte anses for islandsk kultureje og overgives til Island. Denne opgave var vanskelig og til tider ubehagelig, og den krævede tålmodighed og diplomati af udvalgets medlemmer, evner som Kousgård besad i rigt mål. Det var en meget stor glæde for ham at være med til højtideligheden i Reykjavík i juni 1997, da Kommissionens formand, rektor for Københavns Universitet, Kjeld Mølgaard, overrakte de to sidste håndskrifter, der skulle udleveres til rektor for Islands Universitet, Sveinbjörn Björnsson.

Kousgårds sidste år blev noget triste. Kort efter at vi havde fejret hans 40-års-jubilæum ved Københavns Universitet i 1991, mistede han sin hustru Solveig, og i 1994 blev han selv ramt af den kræftsygdom, som i 1999 skulle blive årsag til hans død. Han fik en varm hyldest, da han holdt sin afskedsforelæsning i 1994. Han søgte og fandt trøst og opmuntring i arbejdet. Han masede på nærmest som besat for at afslutte sine to store værker *Danske sø- og ånavne* og *Patronymer i Danmark*, og det lykkedes for ham. Adspredelse fandt han i arbejdet som etymolog ved *Den Store Danske Encyclopædi*. Denne opgave bragte ham i forbindelse med meget, der for ham var nyt. På instituttet vidste vi ret nøje, hvor langt han var kommet i alfabetet på grund af de spørgsmål, han udkastede ved frokostbordet. Som udøvende musiker, for eksempel, vidste han godt, at *G-string* er den engelske betegnelse for den fjerde streng på en violin, men ikke at det også bruges om en beklædningsgenstand af meget beskedent omfang. Som en modstræbende computerbruger burde han have vidst, at GIGO er en engelsk forkortelse for 'garbage in, garbage out', altså 'dårlige inddata giver dårlige uddata' men det gjorde han ikke. Disse og andre oplysninger modtog han med taknemmelighed og glæde. Han var altid ked af det, når han ikke kunne finde det helt rigtige ord eller den præcise vending. Han fortalte engang om en oplevelse, han havde haft uden for en dyrehandel i en jysk provinsby. Medens han stod og betragtede de udstillede dyr, blev han overrasket af en hæs stemme, der sagde »Goddag, jeg hedder Claus! Hvad hedder du?«. Taleren var en far-

vestrålende papegøje. Kousgård kendte ikke på stående fod den korrekte tiltaleform mellem en ældre professor og en papegøje, og han måtte tænke sig lidt om. Papegøjen blev utålmodig og afbrød tankestrømmen ved at udbryde »Hvad glør du på?«. Mundlam skyndte Kousgård sig bort som en anden Herr Flaumann for at tænke på, hvad han kunne have svaret.

Den sidst trykte artikel fra Kousgårds hånd udkom i *Danske Studier* i slutningen af 1999. Det var teksten til et foredrag, han havde holdt i Selskab for Nordisk Filologi i 1993 med titlen 'Etymologi – teori og praksis'. Han indledte foredraget med en let redigeret version af to strofer af Halfdan Rasmussens digt 'Noget om kraft' fra samlingen *Lyriske installationer* for at forklare, hvordan han altid havde været optaget af sproglige funderinger. Jeg tror, at disse linier meget bedre end mange ord afspejler John Kousgård Sørensens yderst tiltalende indstilling til sproglige spørgsmål:

Med store undrende øjne går jeg,
 hvor anemonerne lyser hvidt,
 og midt i forårets lysvæld står jeg
 og ser mod himlen og spørger blidt:

Hvem opfandt lærken og nattergalen?
 Hvem satte knopper på birk og bøg?
 Og hvem bestemte, at netop svalen
 sku hedde svale og gøgen gøg?

Ære være hans minde.

Supplement til bibliografi over John Kousgård Sørensen skrifter i Mange Bække Små. Til John Kousgård Sørensen på tresårsdagen 6.12.1985, *Navnestudier* 27, København, 1986, s. 267-277.

1986 Ingeborg Stuckenberg. Korte breve fra en lang rejse. *UJDS-Studier* 4. København, 71 s.

Kristian Hald. 9/9 1904–27/7 1985. – *Namn och bygd* 74, s. 176-80.

- 1987 Hydronymiens nytte. Om danske sø- og ånavne. – Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 1985, s. 25-35.

Kristian Hald. 9. september 1904 – 27. juli 1985. – Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Selskabets Virksomhed 1985-86. København, s. 252-261.

Danske sø- og ånavne 6. S, Navnestudier 28. København, 471 s.

(sammen med Iver Kjær og Niels Werner Frederiksen) *Problemata et Proverbia moralia*, 1611, Hans Christensen Sthens Ordsprog. Danmarks gamle Ordsprog IV. København, 290 s.

Dobbelttilnavnet – et spøgelse i nordisk personnavneforskning. – Nionde Nordiska Namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985. Redigerad av Göran Hallberg, Stig Isaksson, Bengt Pamp. – NORNA-rapporter 34. Uppsala, s. 21-32.

(Anmeldelse af) Gudrun Utterström: *Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer*, Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 29, Umeå 1985. – *Studia Anthroponymica Scandinavica* 5, s. 131-132.

- 1988 (sammen med Iver Kjær) *Peder Syv. Danske Ordsprog. II, Kiøbenhafn 1688*, Danmarks Gamle Ordsprog VII:2. København, XVI + 433 s.

About Ingeborg Stuckenberg. – *Emigranten. Årsskrift for Dansk Udvandrerhistorisk Selskab nr. 4 Special Issue. Ålborg*, s. 32-33.

- 1989 *Janus og Japetus. Lærde renæssancefornavne*. – *Studia Onomastica. Festskrift till Thorsten Andersson 23 februari 1989*. Redigerad av Lena Peterson, Svante Strandberg, Uppsala, s. 195-203 (= *Namn och bygd* 78 (1990) s. 131-139).

Om personnavne på -vi/-væ og den før-kristne præstestand. – *Danske Studier* 1989, s. 5-33.

Danske sø- og ånavne 7. T-Å, Navnestudier 29. København, 448 s.

Stednavnedubletter. – *Nordiska Språksekretariatets Språkspalt. Nordisk Kontakt* 6, s. 78-79.

Om udgivelse af ældre danske tekster. – *Forskningsprofi-*

ler udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. Redigeret af Bente Holmberg, Britta Orlrik Frederiksen, Hanne Ruus. København, s. 221-237.

(sammen med Iver Kjær) Danmarks gamle ordsprog. – Carlsbergfondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsbergfondet. Årsskrift 1989, København, s. 23-26.

(Anmeldelse af) Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbedets och Vitterhetsakademiens symposium 8-11 september 1985. Stockholm 1987. – *Studia Anthroponymica Scandinavica* 7, s. 167-169.

- 1990 Ingeborg Stuckenberg in New Zealand. – Danish Emigration to New Zealand. Published by the Danes Worldwide Archives to commemorate New Zealand's Sesquicentennial. Edited by Henning Bender, Birgit Larsen. Aalborg, s. 46-59.

The change of religion and the names. – Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names. Edited by Tore Ahlbäck. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* XIII. Stockholm, s. 394-403.

- 1991 38 artikler i Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk 1-2. Redigeret af Erik Alstrup, Poul Erik Olsen. København, 1,084 s.

The documentary value of place-names for linguistic history and the social sciences. – Proceedings of the XVIIth International Congress of Onomastic Sciences. Helsinki 13-18 August 1990. Editor: Eva Maria Närhi. Helsinki, s. 84-102.

Personfornavnene og det før-kristne præsteskab. – Nordisk Hedendom. Et symposium. Redigeret af Gro Steinsland, Ulf Drobin, Juha Pentikäinen, Preben Meulengracht Sørensen. Odense, s. 205-06.

(Anmeldelse af) Eva Villarsen Meldgaard: Studier i københavnske fornavne 1650-1950, Navnestudier 132, København 1990. – *Namn och bygd* 79, s. 233-234.

- 1992 Stednavne og folketro. – Sakrale Navne. Rapport fra NORNAS sekstende symposium i Gilleleje 30.11. – 2.12 1990. Redigeret af Gillian Fellows-Jensen, Bente Holmberg. – NORNA-rapporter 48. Uppsala, s. 221-234.

Cultic names. Past, present and future. – Sakrale Navne. Rapport fra NORNAS sekstende symposium i Gilleleje 30.11. – 2.12 1990. Redigeret af Gillian Fellows-Jensen, Bente Holmberg. – NORNA-rapporter 48. Uppsala, s. 272-275.

To artikler: Adstadig, adj., Tavsens, adj. – 80 Ord til Christian Lisse 12. januar 1992. Redaktion: Inger Ejskjær, Bente Holmberg, Bent Jørgensen, Inge Lise Pedersen. København, s. 8-10, 108-10.

Haupttypen sakraler Ortsnamen Südskandinaviens. Mit einem Anhang zur Kartierung der exemplarisch erörterten Sakralnamen auf einer Falttafel. – Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter. Bericht über das Colloquium vom 28.11.–1.12. 1988 in der Werner-Reimers-Stiftung, Bad Homburg. Herausgegeben von Karl Hauck. Göttingen, s. 228-240.

(Anmeldelse af) Vibeke Dalberg: Stednavneændringer og funktionalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer, Navnestudier 33, København 1991. – Namn och bygd 80, s. 161-164.

(sammen med Merete K. Jørgensen og Marita Akhøj Nielsen) Gammeldansk ordbog — Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Præsentations hæfte 21, København, 40s.

1993 Ordbog over urnordiske personnavne. – Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Redigerade av Lena Peterson. – NORNA-rapporter 51. Uppsala, s. 13-21.

Stednavneudgavers brugerkrede. – Útgáva og atgongd. Fyrilestrar hildnir á tjúgunda NORNA-symposium í Tórhavn 22.–23. maí 1992. Eivind Weyhe legði útgávuna til rættis. – NORNA-rapporter 52. Uppsala, s. 90-95.

Kæmper falder alle sejrløse. Et ordsprog og dets skæbne. – Gode ord er bedre end guld. Ordsprog i perspektiv. Redigeret af Henrik Blicher. København, s. 19-25.

Kværn og mølle. – Nordiska orter och ord. Festskrift til Bengt Pamp på 65-årsdagen den 3. november 1993. Redaktion: Göran Hallberg, Stig Isaksson, Inga-Lis Löfquist, Eva Nordin, Claes Ringdahl, Mariann Saurow. – Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 7. Lund, s. 139-41.

Die Südschleswigschen Ortsnamen. – Korrespondenz-

- blatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 100,4. Kiel, s. 61- 62.
- Land Registers – Medieval Scandinavia. An Encyclopedia. Editor: Philip Pulsiano, with Kirsten Wolf, Paul Acker, Donald K. Fry. New York–London, s. 371-372.
- Personal Names – Medieval Scandinavia. An Encyclopedia. Editor: Philip Pulsiano, with Kirsten Wolf, Paul Acker, Donald K. Fry. New York–London, s. 498-500.
- 1994 *Ida og Adelaide*. En historie om opkaldelser i 1800tallet. – *Studia Anthroponymica Scandinavica* 12, s. 75-81.
- Korinth – på Sydfyn. – *Sfinx* 17,1, s. 22-24.
- Nye vikingetidsnavne. – Vikingetidens sted- og personnavne. Rapport fra NORNA's 22. symposium i København 14. – 16. januar 1993. Redigeret af Gillian Fellows-Jensen, Bente Holmberg. – *NORNA-rapporter* 54. Uppsala, s. 187-199.
- Patronymer. – Det drejer sig om 5. København, 12 s.
- 1995 *Namenforschung in Dänemark*. – *Namenforschung*. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. Herausgegeben von Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger, Ladislav Zgusta. 1. Teilband. Berlin–New York, s. 46-49.
- by. – *Den Store Danske Encyclopædi* 3. København s. 506.
- 1996 *Danske sø- og ånavne* 8. Tilføjelser, analyser, registre, Navnestudier 35. København, 637 s.
- etymologi. – *Den Store Danske Encyclopædi* 6. København s. 62-63.
- 1997 *Patronymer i Danmark* 2. *Nyere Tid og Nutid*, Navnestudier 36. København, 139 s.
- Danske Stednavne – etymologisk set*. – *Nyt fra Danmarks Nationalleksikon* 18, s. 6.
- Ord, Sprog oc artige Dict*. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth. Redigeret af Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen, John Kousgård Sørensen. København, 549 s.
- Den nye Glosebog*. – *Ord, Sprog oc artige Dict*. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth. Redigeret af Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen, John Kousgård Sørensen. København, s. 431-440.

indbyggerbetegnelser. – Den Store Danske Encyclopædi 9. København s. 289.

-inge, -ing. – Den Store Danske Encyclopædi 9. København s. 384.

(Anmeldelse af) È. A. Makaev: The language of the oldest runic inscriptions. A linguistic and historical-philological analysis. Translated from the Russian by John Meredig in consultation with Elmer H. Antonsen. Prepared for publication by Thorsten Andersson & Henrik Williams. Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 21, Stockholm 1996. – *Studia Anthroponymica Scandinavica* 15, s. 162-163.

- 1998 Regional place names. – A North Sea Region. West Jutland and the World, II. Proceedings of the Lemvig Conference April 3-5, 1995. Edited by Ellen Damgaard, Mette Guldborg, Poul Holm. – Fiskeri- og Søfartsmuseets studieserie, nr. 11. Esbjerg, s. 229-37.

Runeninschriften als Quelle der Ortsnamenforschung. – Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runenschriften in Göttingen vom. 4.-9. August 1995. In Zusammenarbeit mit Sean Nowak herausgegeben von Klaus Düwel. Berlin–New York, s. 611-615.

Karker, Allan. – Den Store Danske Encyclopædi 10. København s. 338.

leksikografi. – Den Store Danske Encyclopædi 12. København s. 83.

-lev. – Den Store Danske Encyclopædi 12. København s. 121.

-løse. – Den Store Danske Encyclopædi 12. København s. 431.

- 1999 Etymologi – teori og praksis (med efterskrift af Iver Kjær). – *Danske Studier* 1999, s. 5-15.

(sammen med Vibeke Dalberg) personnavn, antroponym. – Den Store Danske Encyclopædi 15. København s. 181-182.